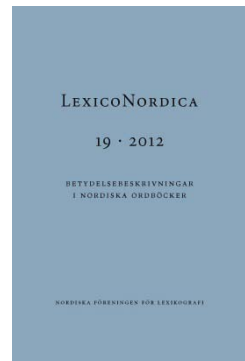

LexicoNordica

Titel: Kollokationers roll i SAOB:s betydelsebeskrivning
Forfatter: Bodil Rosqvist
Kilde: LexicoNordica 19, 2012, s. 163-182
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Kollokationers roll i SAOB:s betydelsebeskrivning

Bodil Rosqvist

This article presents a study of how a sample of 81 collocations contributes to the description of meaning in the multi-volume historical dictionary that describes the Swedish language since the year 1521, i. e. the Swedish Academy Dictionary (SAOB 1898–). The sample consists of two-word expressions of five different grammatical construction types, and I conclude that collocations of different types contribute to the definitions in different ways. Collocations are, for example, often given as integrated parts of the definitions in articles describing adjectives or verbs, whereas they typically appear as illustrative examples in articles describing adverbs or nouns.

1. Inledning

Svenska Akademiens ordbok (SAOB 1898–) har till uppgift att beskriva det svenska språket från år 1521 till nutid. Enligt nuvarande plan ska ordboken vara färdigställd år 2017 och den beräknas då bestå av 38 band. Det senast publicerade häftet (2011) sträcker sig till artikeln UPPHÄVA.

Vid arbetet med SAOB har det alltid ansetts viktigt att uppslagsorden ska behandlas i sitt sammanhang med andra ord, och inte som isolerade enheter. Ordboken grundas därför (i likhet med andra jämförbara historiska ordboksverk i Europa) på en autentisk språkprovssamling bestående av handskrivna excerpter, dvs. den typ av korpus som gick att uppbringa på 1800-talet. De undersökta ordens kontext har således alltid utgjort ett självklart hjälpmedel, såväl vid den semantiska analysen som vid betydelsebeskrivningen.

Ordförbindelser kan anges i ordböcker för att illustrera uppslagsordens konstruktionsmönster och exemplifiera vanliga användningar, men de kan också bidra till ordens disambiguering och definition. I detta arbete försöker jag tydliggöra vilken roll kollokationer har i SAOB:s betydelsebeskrivningar. Jag har därvid undersökt hur en samling kollokationer bidrar till uppslagsordens definiering. Mitt undersökningsmaterial består av de kollokationer som anges för att exemplifiera olika grammatiska konstruktionstyper i Svenséns *Handbok i lexikografi* (2004:212; se vidare avsnitt 3).

2. Forskningsbakgrund

Som nämns ovan är uppslagsordens kontext i autentiska material av grundläggande betydelse vid ordboksarbete. ”Context disambiguates”, som Moon (1987:87) kort och koncist uttrycker det.

Den brittiske forskaren J. R. Firth ville framhäva det faktum att ett ords betydelse tydliggörs med hjälp av betydelserna hos de ord som ofta förekommer i dess närhet. Han införde därför termen *kollokation* för att beteckna ord med frekvent samförekomst. Han påpekade att det ena ordet i en kollokation många gånger kan bidra till att definiera det andra: ”One of the meanings of *night* is its collocability with *dark*, and of *dark*, of course, collocation with *night*” (Firth 1957:196).

Enligt Hausmann (1985:121) är det inte ens möjligt att definiera ett ord som *eingefleischer* (sv. *inbiten*) utan att nämna att det ofta förekommer i kollokationen *eingefleischer Junggeselle* (sv. *inbiten ungtkarl*).

2.1. Termen *kollokation*

Firth specificerade inte exakt vad han avsåg med termen *kolloka-*

tion och termen har definierats på olika sätt. Som nämns i inledningen utgörs undersökningsmaterialet i detta arbete av Svenséns exempel på kollokationer och Svensén kan, i likhet med t.ex. Hausmann (1985) och Malmgren (2003), sägas ansluta sig till ett restriktivt synsätt. Enligt detta synsätt är en kollokation en ordförbindelse bestående av två innehållsord, varav det ena kan betraktas som ett semantiskt huvudord (*basen*) och det andra som ett biord (*kollokatorn*) (Svensén 2004:206f.). Basen och kollokatorn förekommer tillsammans i en korpus med högre frekvens än vad slumpen skulle medföra och de utgör tillsammans en grammatiskt välformulerad fras. Basen har ofta sin grundbetydelse och kan förstås oberoende av kollokatorn, medan kollokatorn däremot ofta kan förstås (och definieras) endast med hjälp av basen (Svensén 2004:211). Detta kan exemplifieras med kollokationen *fatta beslut*, där ordet *beslut* utgör bas och ordet *fatta* kollokator. Ordet *beslut* kan förstås oberoende av ordet *fatta*, medan betydelsen av ordet *fatta* framträder först då ordet sätts i samband med ordet *beslut* (dvs. basen).

Det är alltså kollokationer i denna restriktiva bemärkelse som diskuteras i föreliggande arbete.

2.2. Kollokationer (och andra ordförbindelser) i ordböckers betydelsebeskrivningar

Enligt Moon (2007:916) är det vanligt att kollokationer integreras i ordböckers betydelsebeskrivningar ”as selectional restrictions, and to help specification of meaning”. Hon ger ett exempel från artikeln *DRAW* i en ordbok:

DRAW: pull (curtains) shut or open
[...]
run (a bath)

I exemplet ovan anges kollokationerna *draw the curtains* (sv. *dra för* resp. *dra ifrån gardinerna*) och *draw a bath* (sv. *tappa upp ett bad*) på ett implicit sätt eftersom ordet *draw* representeras av definitionerna, ”pull shut or open” resp. ”run” i artikeln. De objekt som anges inom parentes, dvs. *curtains* och *bath*, hjälper sedan till att ringa in och förtydliga dessa definitioner. Verbet *run* kan t.ex. ha en lång rad olika betydelser, men objektet *bath* tydliggör vilken betydelse som avses.

Enligt Svensén (2004:261) är det vid uppslagsord som är adjektiv eller verb som ordförbindelser har mest att tillföra betydelsebeskrivningen. Genom att visa ordet *ny* i olika kontexter illustrerar han hur ett adjektiv kan indelas i olika betydelser med hjälp av de huvudord som modifieras:

ny

1. *ett nytt fall av aids* (’nyligen konstaterad’)
2. *en ny kostym* (’oanvänd’, ’nygjord’)
3. *en ny medlem* (’ytterligare’, ’nyttillkommen’)

När det gäller verb får man kunskap om betydelserna med hjälp av de ord som förekommer som subjekt och objekt. Svensén (2004:261) visar hur olika betydelser av verbet *fälla* framträder med hjälp av de objekt som anges:

fälla

1. (objekt: träd) ’hugga ner, avverka’
2. (objekt: människa el. djur) ’döda under strid eller jakt’
3. (objekt: löv el. hår el. färg) ’förlora’

Både verb och adjektiv fungerar ofta som kollokatorer i kollokationer. Svensén (2004:261) konstaterar att kollokatorers polysemi kan illustreras på ett tydligt sätt genom att de kombineras med ord som kan fungera som baser. Nedan tydliggörs t.ex. de olika bety-

delserna av kollokatorn *bestrida* med hjälp av baserna åtal resp. *kostnader*:

bestrida

1. *bestrida åtalet* ('tillbakavisa')
2. *bestrida kostnaderna* ('ansvara för betalningen av')

Även då kollokatorn är ett adverb bidrar angivelsen av baser till disambiguering av uppslagsordet. Nedan illustrerar verben *neka*, *rösta* och *vinna* (som alltså här utgör *baser*) olika betydelser av adverbet *blankt* (Svensén 2004:262):

blankt

1. *neka blankt* ('kategoriskt')
2. *rösta blankt* ('med röstsedel utan text')
3. *vinna blankt* ('utan poängförlust')

När det gäller substantiv tycks inte kollokationer kunna disambiguera på samma sätt. Hanks (1987:127) illustrerar detta med hjälp av ordet *bank*, som förekommer i de två betydelserna 'a place where you keep your money' och 'land at the edge of a river'. I den ena betydelsen förekommer ordet med ord eller fraser som *money*, *investment*, *robbery*, *working in a* och i den andra betydelsen med ord eller fraser som *river*, *swim* eller *on top of the*. Betydelserna framträder tydligt, men det går inte att hitta lämpliga kollokationer med likartad grammatisk struktur att illustrera dem med.

3. Material och frågeställningar

När Svensén (2004:206f.) behandlar kollokationer ger han en mängd exempel på de fem grammatiska konstruktionstyper som han ser som de viktigaste kombinationerna för kollokationer i

svenskan. Sammanlagt 81 exempel ges för kombinationerna verb + substantiv (t.ex. *fatta beslut*), substantiv + verb (t.ex. *blixtarna ljungar*), adjektiv + substantiv (t.ex. *svår sjukdom*), verb + adverb (t.ex. *neka blankt*) och adverb + adjektiv (t.ex. *fast besluten*) (Svensén 2004:212).

I Rosqvist (2011) undersökte jag i vilken mån dessa kollokationer redovisas i SAOB, och hur beskrivningen sker. I föreliggande arbete undersöker jag samma material ur ett annat perspektiv. Här har jag, som sagt, målsättningen att tydliggöra på vilka sätt olika typer av kollokationer bidrar till uppslagsordens betydelsebeskrivningar.

I stora drag kan man säga att kollokationer kan anges på tre olika sätt i SAOB:s artiklar: 1) i definitionsdelen, 2) i redaktions-exempel eller 3) i autentiska språkprov. Jag kommer att diskutera hur kollokationer anges i artiklar om ord av olika ordklasser och undersöka vad kollokationsangivelserna innebär för uppslagsordens betydelsebeskrivning. Jag undersöker också om det spelar någon roll om det ord som beskrivs utgör bas eller kollokator i kollokationer. Substantiv kan endast utgöra baser och adverb endast kollokatorer (Hausmann 1985:119). Adjektiv och verb kan däremot fungera både som baser (tillsammans med adverb) och som kollokatorer (tillsammans med substantiv). Det är intressant att se om baser och kollokatorer behandlas på olika sätt i SAOB.

4. Resultat

Av de 81 kollokationerna i undersökningsmaterialet uppges 65 stycken i SAOB, antingen vid basen eller vid kollokatorn eller vid båda konstituenterna. Kollokationer bestående av verb och substantiv återfinns i särskilt stor utsträckning i artiklarna. Så många som 23 av 25 kollokationer av typen verb + substantiv (där substantivet utgör objekt) och 19 av 21 kollokationer av typen sub-

stantiv + verb (där substantivet utgör subjekt) tas upp i SAOB. Vad gäller konstruktionstypen adjektiv + substantiv finns 16 av 19 kollokationer med. Däremot saknas ofta de kollokationer vars ena konstituent utgörs av ett adverb. Endast tre av nio kollokationer av typen verb + adverb återfinns i artiklarna och fyra av sju av typen adverb + adjektiv. (Se vidare Rosqvist 2011.)

Diagram 1 visar hur kollokationerna anges i artiklarna.

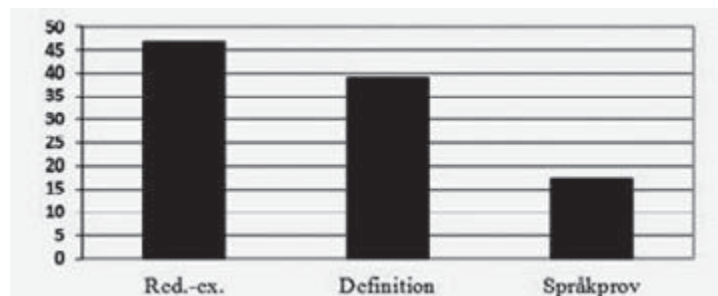

Diagram 1: Redovisningsätt i SAOB för de 81 undersökta kollokationerna.

Som framgår av diagram 1 så är det vanligast att kollokationerna i undersökningsmaterialet tillförs ordboksartiklarna som redaktionsexempel (red.-ex.). Detta sker 47 gånger. Näst vanligast är att kollokationerna anges i artiklarnas definitionsdel, vilket sker 39 gånger. Vidare förekommer kollokationerna i autentiska språkprov vid 17 tillfällen. Jag har inte noterat om en kollokation som anges i definitionen även förekommer i redaktionsexempel eller språkprov eftersom detta utgör normalfallet. Allt som sägs i definitionen ska i princip beläggas. De förekomster i redaktionsexempel och språkprov som anges i diagram 1 redovisas således *endast* på detta sätt.

Det är alltså vanligast att kollokationer anges i redaktionsexempel. Detta redovisningsätt kan användas oberoende av vilken ordklass uppslagsordet tillhör. Redaktionsexemplen anges med en avvikande (kursiv) stil mellan definitionen och de språkprov som citeras:

TEMATISKA BIDRAG

BROTT (ex. *begå brott*)¹

handling l. underlåtenhet varigm ngn bryter mot l. överträder lag l. förordning l. stadga l. bestämmelse; överträdelse, förbrytelse, förseelse; särsk. om förbrytelse av svårare art: brottslig handling. *Begå* l. *föröva* l. *göra sig skyldig till ett brott*. [språkprov]

Här utgör kollokationerna *begå*, *föröva* och *göra sig skyldig till ett brott* exempel på hur man kan konstruera ordförbindelser med uppslagsordet BROTT – i den betydelse som har beskrivits i definitionen. Kollokationerna tillför inte den egentliga betydelsebeskrivningen någon ny information.

Kollokationsredovisning med hjälp av autentiska språkprov kan också ske oberoende av uppslagsordets ordklass:

SVETT (ex. *svetten lackade*)

om ett tunt, klart o. (vanl.) färglöst sekret (som består av vatten, en mindre mängd koksalt o. organiska ämnen o.) som (i droppform) utsöndras av körtlar i huden på människa (o. vissa djur) vid stark värme l. stark ansträngning l. sjukdom l. stark sinneströrelse o. d. (för reglering av kroppstemperaturen) [...] Esopus gick at Suetten lackadhe nedh på honom. BALCK Es. 20 (1603).

Även i ovanstående exempel är det främst syntagmatisk information som tillkommer i språkprovet. Man får reda på att ordet *svett* konstrueras med verbet *lacka*, men verbet bidrar knappast till att beskriva vad uppslagsordet betyder.

---

1 Förkortningen ”l.” ska utläsas ”eller” och ”varigm” ska utläsas ”varigenom”. Det är vidare min fetstil som ges i detta och följande exempel, för att framhäva den kollokation som ingår i mitt undersökningsmaterial. SAOB:s fetstil återges inte. För att öka läsbarheten har jag också normaliserat den ålderdomliga stavningen i SAOB:s äldre artiklar.

Även i definitionsdelen används vissa fasta formuleringar som är oberoende av uppslagsordets ordklassstillhörighet, främst beteckningarna *uttryck* (*uttr.*) och *förbindelse* (*förb.*). Med hjälp av dessa etiketter kan flerordsuttryck beskrivas som språkliga enheter.

MÖRKER (ex. *mörkret faller*)

1) frånvaro av l. brist på ljus [...], förhållandet att det är mörkt [...] på grund av att solen (l. annan himlakropp resp. en artificiell ljuskälla) icke lyser; stundom mer l. mindre klart uppfattat som ett slags ämne l. dimma o. d.² som döljer föremålen.

[...]

b) i sådana uttr. **som mörkret kommer l. faller på l. infaller l. faller l. sänker sig l. inbryter** o. d., det blir mörkt; förr äv. i uttr. *mörkret är uppå*, det har blivit mörkt, det är mörkt.

Min undersökning visar att de kollokationer som anges på detta sätt främst bidrar med syntagmatisk information om uppslagsorden, precis som de redaktionsexempel och språkprov som diskuteras ovan. Man får uppgift om konstruktionssätt som är eller har varit (möjliga eller) vanliga, utan att betydelsebeskrivningen av uppslagsordet utvidgas eller ringas in.

Det finns också andra formuleringar som i praktiken har samma effekt som beteckningarna *uttr.* eller *förb.*, t.ex. ”i förb. med xxx” eller ”ofta föregånget av xxx”:

BESLUTEN (ex. *fast beslutet*)

som fattat sitt beslut, som definitivt bestämt sig (för att göra ngt); deciderad; [...] **ofta föregånget av fast l. fullt**, äv. av *fullt och fast*.

2 o. d. = och dylikt.

Av de 39 kollokationer som återfinns i definitionerna anges 9 på detta sätt. Övriga kollokationer ingår på ett mer integrerat sätt i definitionerna och det är dessa kollokationer som spelar störst roll för uppslagsordens betydelsebeskrivning.

De 30 kollokationer i undersökningsmaterialet som integreras i betydelsebeskrivningarna anträffas samtliga i verb- eller adjektivartiklar. Enligt Svensén (2004:260f.) är det också just vid verb och adjektiv som ordförbindelser har mest att tillföra betydelsebeskrivningen (se avsnitt 2.2). Det är också så att det i SAOB, precis som i många andra ordböcker, finns fasta formler för att ange subjekt eller objekt vid verb och för att ange vanliga huvudord vid adjektiv.

Nedan diskuteras uppslagsord av olika ordklasser i var sitt avsnitt.

4.1. Adjektiv

Ordet ”om” kan användas vid adjektiv för att uppge typiska substantiviska huvudord. Kollokationen *svår sjukdom* anges t.ex. på detta sätt i artikeln *svÅR*:

svÅR (ex. *svår sjukdom*)
om sjukdom, följd(er), olycka o. d.: allvarlig; farlig.

Som nämns i avsnitt 2 kan adjektiv ofta indelas i olika betydelser med hjälp av de huvudord som modifieras. Orden *allvarlig* och *farlig*, som utgör definitionen i ovanstående exempel, kan ha många olika betydelser, men de huvudord som anges tydliggör vilka betydelser som avses. Det är därmed inte nödvändigt att hänvisa till de korrekta betydelsemoment i artiklarna *ALLVARLIG* och *FARLIG*, vilket betyder att läsaren kan förstå definitionen utan att behöva slå upp andra artiklar.

Att kollokationsbaserna disambiguerar adjektiven kan också

illustreras genom att substantivet byts ut i kollokationen *hård kritik* (som ingår i mitt undersökningsmaterial)³:

hård kritik / hård smörgås / hård arbetsgivare

Betydelserna av adjektivet framträder tydligt med hjälp av huvudorden. Det är dock inte *alltid* så att adjektivens betydelser tydliggörs av huvudorden. Vid adjektiv som har stark egenbetydelse och stora kombinationsmöjligheter, som t.ex. *gul* eller *fin*, sätts inte heller något huvudord ut i artiklarna. Dessa ord utgör inte heller kollokatorer i kollokationer.

4.2. Verb

För att tala om vilka objekt ett transitivt verb brukar konstrueras med (och för att visa att det rör sig om ett transitivt verb) kan frasen ”med avs. på” (dvs. *med avseende på*) användas:

HÅLLA (ex. *hålla föredrag*)

med avs. på tal, föredrag, predikan, musik o. d.: framföra, framsäga; utföra, ”giva”.

I ovanstående exempel ringas betydelserna av verben in med hjälp av objektangivelserna. Det blir (t.ex.) tydligt vilken betydelse av verbet *framföra* som avses tack vare att objekten *tal*, *föredrag*, *predikan* och *musik* anges.

Möjliga objekt kan också redovisas inom parentes, som i artikeln TRÄFFA:

³ Som framgår av exemplen kan dock även ordförbindelser som inte är kollokationer disambiguera adjektivens betydelser.

TEMATISKA BIDRAG

TRÄFFA (ex. *träffa avtal*)

3) i fråga om att bringa ngt till uppgörelse l. avgörande l. få ngt till stånd.

a) ingå l. sluta (överenskommelse l. *avtal*).

Verben *ingå* eller *sluta* räcker inte som definition av ordet *träffa* eftersom dessa verb kan ha många olika betydelser, men de möjliga (och typiska) objekten *överenskommelse* och *avtal* förtydligar vilka betydelser det rör sig om.

När det i stället gäller att uppge möjliga och typiska subjekt används främst standardformuleringen ”om”, som i artikeln JAMA:

JAMA (ex. *katten jamar*)

om katt: giva ifrån sig sitt karakteristiska, gälla l. mjuka läte.

För att en definition av ordet *jama* ska vara komplett bör man få reda på vilket djur som typiskt frambringar detta ljud. Angivandet av subjektet *katt* tillför verbets betydelsebeskrivning denna information.

Det är alltså tydligt att kollokationer som innehåller typiska subjekt och objekt kompletterar och utvidgar verbets betydelsebeskrivning.

Som nämns i avsnitt 2 anser både Hausmann (1985:121) och Svensén (2004:261) att det är särskilt effektivt att ange kollokationer för att disambiguera uppslagsord som kan fungera som kollokatorer, eftersom betydelsen av kollokatorn ofta blir tydlig först i samband med basen. Min undersökning av SAOB visar att alla kollokationer i undersökningsmaterialet som anges som en integrerad del av definitionen av ett verb förekommer just vid verb som utgör kollokatorer. 53 % av de kollokationer som redovisas vid verbet i gruppen verb + substantiv (som t.ex. *fatta beslut*) förekommer i definitionsdelen och hela 86 % av de kollokationer som redovisas vid verbet i gruppen substantiv + verb (som t.ex.

blixtarna ljungar). De fasta formuleringar som finns för att ange ordförbindelser används således i stor utsträckning.

När verb utgör baser som i konstruktionstypen verb + adverb (t.ex. *neka blankt*) finns inga formler i SAOB för att uppge vilka adverb verbet brukar konstrueras med. Det är inte heller en enda av kollokationerna i denna grupp som anges som en del av en definition.

Att ordförbindelser disambiguerar vid verb som kan fungera som kollokatorer kan illustreras ytterligare genom att substantiven byts ut i exemplen *träffa avtal* och *mörkret faller*, som båda ingår i mitt undersökningsmaterial:

träffa avtal / träffa en bekant / träffa målet
mörkret faller / snön faller / cyklisten faller / priset faller

Trots att inga förklaringar ges vid dessa exempel framträder betydelsena tydligt med hjälp av objekten resp. subjekten. Så är dock inte fallet vid *alla* verb. Vid verb som *tvätta*, *måla* eller *köpa*, som kan kombineras med ett oändligt antal objekt, uppges inte heller några specifika objekt i definitionerna. Då skrivs vanligen ”ngn” och/eller ”ngt” på objektsplats för att visa att det handlar om ett transitivt verb.

4.3. Adverb

Det finns som sagt inga fasta formler som kan användas i en adverbartikel i SAOB för att tala om vilka ord uppslagsordet typiskt brukar konstrueras med och ingen av kollokationerna i materialet anges heller i definitionsdelen vid ett adverb. Det är över huvud taget få kollokationer innehållande adverb som beskrivs i SAOB. Detta beror till stor del på att adverb traditionellt brukar inta en undanskymd plats i ordboken. T-avledda adverb får oftast inte egna artiklar, utan ingår i motsvarande adjektivartikel. Detta gäller

t.ex. för adverbena *livligt, starkt, blankt, fast, häftigt, enträget, envist, bittert* och *kraftigt* i mitt material. Det enda av adverbena i materialet som återfinns som eget uppslagsord i SAOB är *djupt*.

En granskning av artikeln DJUPT visar att ordförbindelser faktiskt används för disambiguering av adverb i SAOB – och då i form av redaktionsexempel. Definitionerna består ofta enbart av en hänvisning till det betydelsemoment i adjektivartikeln DJUP som motsvarar det aktuella betydelsemomentet i adverbartikeln. De redaktionsexempel som följer på denna hänvisning står sedan för en implicit betydelsebeskrivning (och gör det möjligt att urskilja betydelseerna utan att behöva slå upp adjektivartikeln och läsa definitionen där). Moment 1, 2 och 11 från artikeln DJUPT återges nedan som illustration:

1) till DJUP, adj. 1. *Djupt urringad. Djupt ner.* [...]

2) till DJUP, adj. 2. *Djupt liggande ögon.* [...]

11) till DJUP, adj. 12; i vissa fall äv. rent förstärkande (ofta äv. utan motsvarande adjektivisk konstruktion). *En djupt ödmjuk människa. Djupt sörjd och saknad. Jag ber att få framföra mitt djupt kända deltagande. Jag måste djupt beklaga, djupt ogilla hans beteende. Djupt musikalisk.* [...]

Redaktionsexemplen bidrar alltså här till betydelsebeskrivningen samtidigt som de illustrerar typiska konstruktionsmönster. Några av redaktionsexemplen utgörs för övrigt av kollokationer, t.ex. *djupt sörjd/saknad* och *djupt beklaga* i moment 11.

Kanske skulle det vara önskvärt att SAOB innehöll mer fullständiga definitioner för adverb och att läsaren inte behövde förlita sig på redaktionsexemplen för att utläsa betydelseerna. Om det fanns formler för att ange vilka ord ett adverb brukar konstrueras med skulle definitionen bli mer explicit. Nödvändigheten av att

kunna ange flera olika typer av huvudord (såsom verb, adjektiv och adverb m.fl.) skulle dock lätt kunna resultera i en tungrodd och svåräst beskrivningsmodell och jag har inget förslag på hur en sådan skulle kunna se ut. Jag kan också konstatera att redaktionsexempel som anges som komplement till de kortfattade definitioner som ofta förekommer i adverbartiklar trots allt säger en hel del om uppslagsordens betydelser (och kombinationsmöjligheter) på ett lättillgängligt sätt.

4.4. Substantiv

Som nämnts tidigare saknas det vid substantiv (precis som vid adverb) fasta formler som kan användas för att tala om vilka ord uppslagsordet typiskt brukar konstrueras med. Det är följaktligen inte heller någon av kollokationerna i undersökningsmaterialet som anges i definitionsdelen vid ett substantiv. Redaktionsexempel är här det överlägset vanligaste redovisningsättet.

Som nämns i avsnitt 2 tycks kollokationer inte heller kunna disambiguera betydelserna av substantiv på samma sätt som de kan vid verb och adjektiv. Detta blir tydligt då kollokatorerna byts ut i följande exempel:

träffa avtal / bryta ett avtal / hålla ett avtal
mörkret faller / mörkret sänker sig / mörkret skingras
hård kritik / mild kritik

Betydelserna av substantiven *avtal*, *mörker* och *kritik* är hela tiden de samma i exemplen ovan. Verben resp. adjektiven exemplifierar bara möjliga konstruktionssätt för substantiven.

Det är möjligt att något saknas i SAOB:s beskrivningsarsenal. Fasta formuleringar för att ange vilka verb eller adjektiv ett substantiv brukar konstrueras med skulle kunna framhäva vanliga konstruktionssätt på ett förenklat sätt i substantivartiklar. Denna

undersökning tyder dock på att substantivens betydelsebeskrivning som sådan inte skulle påverkas nämnvärt av sådana angivelser.

5. Sammanfattning och diskussion

I detta arbete har jag undersökt kollokationers roll i SAOB:s betydelsebeskrivningar genom att granska hur en exempelsamling bestående av 81 kollokationer bidrar till uppslagsordens definiering. Det har framgått att kollokationer ibland nästan enbart bidrar med syntagmatisk information om ett uppslagsord, men att de ofta även bidrar till uppslagsordens disambiguering och beskrivning.

I adjektiv- och verbartiklar integreras kollokationer ofta i definitionerna eftersom det finns fasta formler för att ange möjliga och typiska substantiviska huvudord resp. subjekt och objekt. Enligt t.ex. Svensén (2004:261) är det också just i artiklar som beskriver adjektiv eller verb som ordförbindelser har mest att tillföra betydelsebeskrivningen. En definition som ”ingå i. sluta” förtydligas då orden *överenskommelse* och *avtal* anges på objektsplats i artikeln TRÄFFA och en definition av verbet *jama* blir mer komplett då man får veta att det djur som typiskt frambringar detta ljud är en katt.

Det är endast då adjektiv eller verb utgör *kollokatorer* som kollokationerna utgör en integrerad del av definitionerna i SAOB och enligt t.ex. Hausmann (1985) och Svensén (2004) är det också då som kollokationsuppgifter i störst utsträckning kan bidra till uppslagsordens disambiguering. När adjektiv eller verb utgör *baser*, som i kollokationerna *fast besluten* och *neka blankt* (där adverbena fungerar som kollokatorer), bidrar kollokationsuppgifterna främst med konstruktionsexempel. Vid beskrivningen av ordet *besluten* nämns t.ex. adverbet *fast* för att visa hur man kan uttrycka

'hög grad' av adjektivet, men adverbet bidrar inte i någon större utsträckning till adjektivets disambiguering. Det finns inte heller några fasta formler i SAOB för att ange vilka adverb som ett adjektiv eller ett verb typiskt konstrueras med.

Jag har kunnat konstatera att kollokationer kan bidra till betydelsebeskrivningen även i artiklar som beskriver adverb. I artikeln *DJUPT* består definitionerna ofta enbart av hänvisningar till motsvarande moment på adjektivet *DJUP*. Disambigueringen görs med hjälp av ordförbindelser i redaktionsexempel av typen *djupt uringad*, *djupt liggande ögon* och *djupt sörjd och saknad*. Ibland kan redaktionsexempel alltså bidra väsentligt till betydelsebeskrivningen.

Eftersom det inte heller finns någon definitionsformel för att tala om vilka ord ett substantiviskt uppslagsord brukar konstrueras med är redaktionsexempel det överlägset vanligaste redovisningssättet även i substantivartiklar. Vid substantiven tycks redaktionsexemplen (och kollokationerna) dock främst tillföra information om vanliga konstruktionssätt. Ordförbindelser som *mörkret faller* och *mörkret sänker sig* påverkar knappast betydelsebeskrivningen av ordet *mörker*.

Det är möjligt att fler fasta definitionsformler skulle kunna underlätta och homogenisera SAOB:s beskrivningar. Ur mitt perspektiv kan jag dock konstatera att de definitionsformler som redan finns för att ange ordrelationer (dvs. vid verb och adjektiv) tycks vara välmotiverade. Att kollokationer i övrigt framför allt förekommer i redaktionsexemplen tyder på en medvetenhet hos redaktionen om kollokationers stora betydelse. Redaktionsexemplen redovisas ju på en fast plats med en särskild stil vilket medför att information som ges där framhävs och tydliggörs. Tyvärr kan dock inte kollokationer som bidrar väsentligt till betydelsebeskrivningen framhävas på något annat sätt än kollokationer som anges för att exemplifiera olika konstruktionssätt, vilket skulle vara önskvärt.

Litteratur

- Firth, John Rupert (1957): A Synopsis of Linguistic Theory, 1930–1955. I: J. R. Firth, *Studies in Linguistic Analysis*. Oxford: Basil Blackwell, 1–32.
- Hanks, Patrick (1987): Definitions and Explanations. I: John Sinclair (ed.): *Looking up. An account of the COBUILD Project in lexical computing*. London: Collins, 116–136.
- Hausmann, Franz Josef (1985): Kollokationen im deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. I: Henning Bergenholtz & Joachim Mugdan (Hrsg.): *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28–30/6 1984*. Tübingen: Niemeyer, 118–129.
- Malmgren, Sven-Göran (2003): *Begå* eller *ta självmord*? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet. I: *Språk och Stil* 13 (ny följd), 123–168.
- Moon, Rosamund (1987): The Analysis of Meaning. I: John Sinclair (ed.): *Looking up. An account of the COBUILD Project in lexical computing*. London: Collins, 86–103.
- Moon, Rosamund (2007): Phraseology in general monolingual dictionaries. I: Harald Burger, Dmitrij Dobrovolskij, Peter Kühn & Neal Norrick (Hrsg.): *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Volume II. Berlin/New York: de Gruyter, 909–918.
- Rosqvist, Bodil (2011): Fast beslutet och strängt upptagen. *Beskrivningen av kollokationer i SAOB*. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket 64.) Göteborg.
- SAOB (1898–) = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. (Svenska Akademiens ordbok.) Lund: Gleerups förlag.

ROSQVIST

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboks-
arbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska
förlag.

Bodil Rosqvist
bitr. redaktör vid SAOB / doktorand
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
S-405 30 Göteborg
bodil.rosqvist@svenska.gu.se

